

Znanje kao temeljni pojam islamske civilizacije

Franz Rosenthal, *Trijumfalno znanje: koncept znanja u srednjovjekovnom islamu*. Prijevod s engleskog: Enes Karić, Sarajevo: Centar za napredne studije, 2020. Str 418, ISBN 978-9926-471-16-3.

U izdanju Centra za napredne studije u Sarajevu nedavno je publicirana knjiga *Trijumfalno znanje: koncept znanja u srednjovjekovnom islamu*. Riječ je o studiji Franza Rosenthala, orijentologa i dugogodišnjeg profesora Univerziteta Yale, u kojoj se autor bavi pojmom znanja u islamu i načinima razumijevanja znanja kroz islamsko srednjovjekovlje. Međutim, ovdje nije riječ tek o nekom historiografskom bilježenju različitih oblika i poimanja znanja u jednom dalekom vremenu. Svi koncepti znanja kojima se Rosenthal bavi prisutni su i danas u intelektualnoj areni islamske misli, pa ova knjiga može biti od velike koristi svima koji žele proširiti vlastite spoznajne horizonte i sagledati korijene pojedinih oblika znanja u islamu.

Uz dobrodošao oprez, jer je riječ o autoru koji je stranac u islamskom kulturnom krugu – što ne mora biti uvjetom da se kvalitetno predstavi historija ideje “znanja” u islamskoj civilizaciji – treba istaknuti da ova knjiga nudi izrazito dubok uvid u islamsku baštinu. O kakvoj je obimnoj studiji riječ svjedoči i podatak da knjiga ima više od hiljadu fusnota, u kojima se autor, vrstan poznavalac klasičnih orijentalnih jezika i ekspert za arapski i aramejski jezik, poziva na autentičnu arhivsku i bibliotečku građu. Filološka kompetentnost autora u ovoj knjizi nije neprimjetna, ali je iz studije kao cjeline jasno da Rosenthal filologiju tretira kao sluškinju historijskih i kulturalnih studija. Pritom, njegov pristup, kako to primjećuje Dimitri Gutas u *Predgovoru*, nije dogmatski niti moralistički. Rosenthal nastoji “dati da izvori govore za sebe i izbjeći subjektivno tumačenje”.

Rosenthalova studija konceptualno je uređena u osam poglavlja. Kroz prva četiri autor kroz kaleidoskop islamske tradicije sagledava načine na koje je pojam *znanja* konstituirao islamsku civilizaciju. Ukazujući na različite pristupe islamskom znanju, od pravnog i teološkog, preko filozofskog i racionalističkog, pa sve do sufijskog, Rosenthal ujedno ukazuje i na pluralnost i bogatstvo islamskog naslijeđa, njegovu širinu i nesvodivosti na singularne kategorije. Riječ znanje (u arapskom jeziku *'ilm*, izvedena iz korijena *'-l-m*) u Kur'anu se spominje na čak 750 mjesta, što, grubo rečeno, čini oko jedan posto kur'anskog vokabulara, jer cio kur'anski tekst sadrži nešto manje od 78.000 riječi. "Učestalost kojom se korijen *'-l-m* ponavlja u Kur'anu nije slučajna stvar. On se spominje s takvom ustrajnošću da to nikome ne može proći neopaženo", zaključuje Rosenthal, ističući da je "znanje" jedna od temeljnih ideja islama koju je Poslanik prenosio svojim sljedbenicima.

Rosenthal piše:

Koncept *'ilma* jedan je od onih koji su dominirali islamom i dali muslimanskoj civilizaciji njezinu odjelitu formu i izraz. Zapravo, nema nikakvog drugog koncepta koji je djelovao kao determinanta muslimanske civilizacije u svim njenim aspektima u istom obimu kao *'ilm*. To važi čak i za najmoćniji termin muslimanskog vjerskog života poput, naprimjer, *tauhida* – 'prepoznavanja Božije jedinosti', *al-dina* – 'prave religije' i mnogih drugih koji se konstantno i emfatično koriste. Niti jedan od njih nije jednak *'ilmu* po dubini značenja i širokoj upotrebi.

On primjećuje da ne postoji grana muslimanskog intelektualnog, vjerskog i političkog života, pa čak ni "dnevnog života prosječnog muslimana i muslimanke" koja je ostala nedodirnuta sveprodirućim stavom o znanju kao nečemu od vrhovne važnosti za muslimansko biće.

Peto, šesto i sedmo poglavlje Rosenthalove knjige bave se trima različitim pristupima pojmu *znanja* koja su presudno odredila pravce intelektualnog i duhovnog razvoja muslimanske zajednice. Peto poglavlje – oslovljeno riječima „Znanje je islam (Teologija i religijska nauka)“ – uglavnom se bavi klasičnim islamskim pravom i pravcima u islamskoj teologiji. Autor na pregledan način ukazuje na fundamentalne izvore islamskog prava i teologije, donoseći genezu „ustoličenja“ klasične uleme na poziciju moći. Iako je ovo poglavlje među najobimnijim u Rosenthalovoj studiji, što je i razumljivo s obzirom na temu, ipak se stiče dojam da je ono nedovoljno dugo da bi obuhvatilo široki arhipelag klasičnog islamskog prava i teologije. Rosenthal se na momente čak i gubi u beskrajnim prostranstvima dominantnog diskursa klasične islamske misli. Panika pred bogatstvom teološke i pravne tradicije, s jedne, i autorova zebnja da bi nešto važno mogao ispustiti, s druge strane, rezultirali su jedinim poglavljem u knjizi čija je struktura fluidna a poglavlje kao cjelina nedorečeno. Ipak, ako pretpostavimo da

je moguće na 100 stranica sažeti genezu islamskog prava i teologije, onda je pošteno zaključiti da je Rosenthal u tome uspio.

Šesto poglavlje – „Znanje je svjetlost (Sufizam)“ – posvećeno je ekstenzivnoj upotrebi simbolike svjetlosti u islamu i pravcu koji je do krajnjih konsekvenci doveo simbolizam raznolikih očitovanja svjetlosti: sufizmu. Rosenthal se u ovom poglavlju ponajviše bavi pitanjem definiranja sufijskih pregnuća: Mogu li se ona nazvati *'ilmom*? Šta o tome misle same sufije? Koji su pravci sufijskog razumijevanja znanja oblikovali sufizam kao zaseban, a ipak integralni dio ukupne islamske tradicije? Kako je sufizam pozicioniran u odnosu na klasičnu islamsku teologiju? Kako se na dispozitivu znanje – spoznaja gradi distinkcija između sufija i učenjaka? Na ova i slična pitanja Rosenthal odgovara znalački, nudeći živu i dinamičnu sliku intelektualnih sučeljavanja u areni islamske misli.

Učenjacima i sufijama autor pridodaje i filozofe, kao treći važni krak trougla u kojem je artikulirano znanje u islamu. Helenistička filozofija s grčkom logikom i epistemologijom osvojila je istok još i prije spuštanja Objave Muhammedu, a. s., a s procesima prevođenja klasika Starog svijeta na arapski jezik začet je i jedan sasvim novi način mišljenja unutar islamske civilizacije. Sedmo poglavlje – „Znanje je mišljenje (Filozofija)“ – posvećeno je onima koji za Istinom tragaše oslanjajući se na logiku i *ratio*. Rosenthal ne propušta spomenuti da je izvršila i snažan utjecaj na učenjake, pribavljajući im argumente i sistem kvalifikacije za brojne naučne discipline. Ipak, najveći utjecaj vidljiv je na polju mu'tezilijске teologije i aristotelijanske filozofije, koja će tek kasnije doživjeti istinski procvat.

U posljednjem, osmom poglavlju knjige, autor se bavi institucionalnim obrazovnim okvirima unutar kojih su artikulirane divergentne ideje islamske misli. Iako se o tome i ranije govorilo, tek je u ovom poglavlju ozbiljno razrađeno pitanje utjecaja nauke i znanja na društvo u cjelini, što i Rosenthalovu studiju zaokružuje u jednu sistematičnu i strukturno toliko impozantnu cjelinu da Dimitri Gutas piše da je razumijeva kao odgovor na Ibn Haldunovu *Muqaddimu*. Gutas tvrdi:

Muqaddima ima za cilj da opiše i analizira pokretače svjetske povijesti, ili zapravo islamske povijesti. Rosenthal je odgovorio tvrdeći da je identificirao znanje kao stimulirajući koncept u islamskoj civilizaciji i nastavio da ga proučava do u detalje, baš kao i njegov veliki prethodnik, a da ni za trenutak nije zapao u besmislena poopćavanja.

I doista, Rosenthal se ovom knjigom dotaknuo svih važnih oblasti unutar kojih se strukturirao pojam znanja u islamu: džahilijjeta, kur'anskih studija, kelama i islamskog prava, sufizma, filozofije i historije islamskog društva. Zbog toga se tvrdnja da je Rosenthal napisao „*Muqaddimu*“ našeg vremena i ne čini kao pretjerivanje.